

Formsma's *Historie van Groningen* dertig jaar

Maarten Duijvendak

Dertig jaar geleden verscheen de *Historie van Groningen*, het bekende handboek over de Groninger provinciale geschiedenis.¹ Dinsdag 23 maart 1976 even over 12.00 uur overhandigde redactievoorzitter dr. W.J. Formsma in de Statenzaal van het provinciehuis het eerste exemplaar aan mr. E.H. Toxopeus, Commissaris der Koningin. Een gebeurtenis die met gepaste trots en feestelijkheid gepaard ging.

Voorafgaand aan de presentatie gaf Formsma een persconferentie waarbij hij benadrukte hoe noodzakelijk een samenvattende studie voor Groningen was. Ook zette hij de ambities van de redactie uiteen: men wilde een boek met wetenschappelijk verantwoorde kennis bestemd voor een breed publiek.² Daarmee past de *Historie van Groningen* in een rijtje. Tussen 1966 en 1976 verschenen ook geschiedenissen van de provincies Gelderland, Friesland, Overijssel en Limburg. Allemaal boeken met de nieuwste kennis over het provinciale verleden voor een ruim publiek. Maar de auteurs en redactieleden zelf waren wel archivariissen en historici die vanuit een wetenschappelijke belangstelling onderzoek deden naar de regio. Voor Nederland betrof dit een nieuw genre. In dit artikel wil ik komen tot een waardering van *De Historie van Groningen* en dit werk plaatsen ten opzichte van andere provinciale geschiedenissen.

Provinciale geschiedenissen op een rij

Er bestaan duidelijke verbanden tussen de provinciale geschiedenissen van Gelderland, Groningen, Friesland, Overijssel en Limburg. In deze boeken duikt een aantal dezelfde namen op in de lijstjes van redactieleden en schrijvers, met overeenkomsten in stijl en inhoud tot gevolg. Een groepje van tien (jonge) historici werkte aan verschillende van deze studies mee. Twee mensen zijn daarbij van groot belang geweest: B.H. Slicher van Bath (1910-2004), in zijn loopbaan onder meer archivaris in Overijssel en hoogleraar agrarische geschiedenis aan de landbouwhogeschool te Wageningen, en W. Jappe Alberts (1900-1987) hoogleraar interregionale geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Alberts schreef het eerste deel van de *Geschiedenis van Gelderland* en de *Geschiedenis van Limburg* en leverde bijdragen aan die van Friesland en Overijssel. Slicher van Bath was redactievoorzitter in Overijssel en schreef ook in de *Geschiedenis van Friesland*. Slicher van Bath liet zich inspireren door de Franse 'Histoire d'Annales' en Alberts onderhield innige betrekkingen met de Duitse 'Geschichtliche Landeskunde'. Dit verklaart hun keuze voor regionale studies en sporen van deze benaderingen zijn in hun werk herkenbaar. De aandacht van Slicher van Bath voor de bevolkingsontwikkeling, de

---

¹ De *Historie van Groningen. Stad en Land* stond onder redactie van W.J. Formsma, M.G. Buist, W.R.H. Koops, A.T. Schuitema Meijer, E.H. Waterbolk en S. Broekema. Het werd in 1976 uitgegeven door H.D. Tjeenk Willink bv en Bouma's Boekhuis bv. Aanvankelijk zou het boek verschijnen bij J.B. Wolters, maar door fusies en overnamen in de uitgeverwereld kwam het hier niet van.

² De secretaris van de redactie S. Broekema deponeerde een dossier over de totstandkoming van het boek. Groninger Archieven (GA) toegang 810 Plaatsingslijst van het archief van de redactiecommissie *Historie van Groningen*, 1970-1981. Het bevat redactionele aantekeningen, correspondentie en krantenknipsels. Ook kon ik met mr. W.R.H. Koops hierover spreken, die ik daarvoor dank.

economische golven en het natuurlijke milieu is niet te missen.³ Alberts toont in zijn bijdragen een sterke voorkeur voor cultureel bepaalde grenzen in plaats van staatkundige. Achter de vanzelfsprekende afbakening van provincies wordt op deze manier een vraagteken geplaatst en dat is een karakteristiek van de Duitse benadering waarmee hij zich verbond.⁴

‘Onze’ Formsma (1903-1999) schreef ook in de *Geschiedenis van Overijssel* over de politiek-bestuurlijke geschiedenis van de 16^e- tot de 18^e-eeuw. Dat is niet zo verwonderlijk. Hij gold sinds zijn dissertatie uit 1930, over de wording van de Staten van Stad en Lande, algemeen als een deskundige voor dit thema en deze periode. Tussen 1930 en 1942 was Formsma archivaris in Zwolle, inventariseerde daar vele archieven en publiceerde uitgebreid over het Overijsselse verleden.⁵ Bovendien kende Formsma zijn collega’s Slicher van Bath en Alberts persoonlijk, maar anders dan zij, was hij op de eerste plaats archivaris. Hij bekende zich niet tot een specifieke historische school uit de 20^e-eeuw. Dat betekent dat hij wat traditioneel politiek-juridische geschiedenis schreef met een heel scherp oog voor de bronnen.

De geschiedenissen van Friesland, Overijssel en Groningen kennen een min of meer gelijke opzet. Bij deze projecten was een groep van ongeveer twintig auteurs gevraagd een bijdrage te schrijven over hun specialisme. Deze thematische hoofdstukken werden in het boek chronologisch gerangschikt. Apart bleven stukken over onderwerpen die een veel langere periode besloegen. Zo beschreef de taalkundige K. Heeroma 1000 jaar taalgeschiedenis van Overijssel, de geograaf H.J. Keuning 2000 jaar ‘geografisch milieu’ van Friesland en de bouwkundige R.C. Hekker behandelt 3000 jaar ‘Groninger’ boerderijtypen. Hoewel de gekozen thematische opzet het wat verdoezelt, loopt de Overijsselse geschiedenis tot 1914 en de Friese geschiedenis tot omstreeks 1960. Het Groninger verhaal eindigt voor 1940. Voorafgaand aan de presentatie van de *Historie van Groningen* vroeg een journalist waarom dit zo was. Formsma antwoordde voorzichtig dat de laatste dertig jaar nog geen ‘afgeronde periode’ vormde en er nog zo veel mensen leefden, die ‘een goede of kwade rol’ in deze jaren hadden gespeeld.⁶

De provincies en Holland

Het is opmerkelijk dat Friesland, Gelderland, Limburg, Overijssel en Groningen de eerste provincies waren met een eigen wetenschappelijke geschiedschrijving. Die over Drenthe, Utrecht en Noord-Brabant kwamen in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. De drie delen over Holland verschenen in 2002-2003 en Zeeland is in voorbereiding. Vaak is dit gezien als een reactie op het ‘Hollandocentrische’ beeld van de ‘officiële’ Nederlandse geschiedschrijving. In dit nationale geschiedbeeld was immers lange tijd weinig plaats voor de bijdragen van de ‘buitenprovincies’. Vooral in de geschiedenis van

---

³ B.H. Slicher van Bath, ‘Middeleeuwse Welvaart’ in: J.J. Kalma ea.(red.), *Geschiedenis van Friesland* (1968) 201-228 en idem ‘Welvaart op wankelende basis’ in: B.H. Slicher van Bath e.a.(red.), *Geschiedenis van Overijssel* (1970) 93-105 en idem, ‘Van vrije naar gebonden economie’ in: idem, *Geschiedenis van Overijssel* 192-198.

⁴ W. Jappe Alberts, ‘Frysk en frij’ in: Kalma *Geschiedenis van Friesland* 147-164 en idem, ‘De Middeleeuwen, staatkundig beschouwd’ in: Slicher van Bath, *Geschiedenis van Overijssel* 61-68.

⁵ P. Brood, ‘Dr. W.J. Formsma: een mensenleven in de archieven’ *Nederlands Archiefblad* (1989) 197-204. ‘Bibliografie der geschriften van dr. W.J. Formsma, 1929-1988’ in: W.J. Formsma, *Geschiedenis tussen Eems en Lauwers. Opstellen over de Groninger geschiedenis* (Assen 1988) 271-289.

⁶ *Nieuwsblad van het Noorden*, 24 maart 1976.

de Nederlandse gloriejaren in 17^e eeuw viel het volle licht op Holland, als rijkste, machtigste en meest bloeiende gewest.

Het zal niet verbazen dat in de eerste provinciale geschiedenissen bijna driekwart van de tekst betrekking heeft op de periode tussen 800 en 1800. Dat zijn de eeuwen waarin 'Nederland' nog niet bestond en de provincies nog relatief zelfstandig waren. De Provinciale Statenvergadering was vaak het hoogste gezag. Eind 16^e eeuw vormden zeven provincies een federatieve Republiek, die niet voor niets 'De Zeven Verenigde Nederlanden heette'. Drenthe, Brabant en Limburg maakten daarvan niet op gelijke voet deel uit. Zij waren zogenaamde 'Generaliteitslanden', veroverde gebieden, die geen vertegenwoordiging in de Staten Generaal hadden, waarbij Staats-Brabant en Limburg in feite door de andere provincies werden bestuurd.

Regionale cultuur

Eén van de spannende zaken waarover de provinciale geschiedenissen schrijven, is de vraag in hoeverre de Republiek tussen 1600-1800 als een eenheid functioneerde of ging functioneren. Anders gezegd hoe nauw was het Groninger provinciale leven in die jaren verbonden met dat van Holland? Deze vraag wordt in de provinciale geschiedenissen niet expliciet gesteld, maar is wel aan de orde. In de *Historie van Groningen* gaf A.Th. van Deursen zijn opstel de titel 'Cultuur in isolement'. De *Geschiedenis van Friesland* heeft een vergelijkbaar artikel van J.H. Brouwer, meer neutraal 'Het culturele leven' genoemd.⁷

Brouwer zet zich af tegen de opinie dat buiten Holland de culturele ontwikkeling beperkt was. Hij benadrukt het open karakter van de Friese cultuur en wijst er op dat ook in de Middeleeuwen allerlei klassieke teksten in Friesland bekend waren. Dit Friesland strekte zich overigens uit van Franeker tot en met het voormalige klooster Wittewierum bij Ten Boer. Stromingen zoals de gotiek en het classicisme, en de Hollandse taal, drongen door in Friesland. Dat was ook zo in de 17^e eeuw, toen vernieuwingen hand in hand gingen met meer materiële welvaart. In die periode bereikten het verfijnde Friese zilverwerk en ook de wetenschapsbeoefening een hoogtepunt. Nieuwigheden werden meestal geïntroduceerd via het Stadhoudelijke hof in Leeuwarden en de Academie in Franeker. De internationale stijlen verkregen, zo stelt Brouwer met nadruk, daarbij een aan 'Friesland eigen soberheid'.

Vanaf omstreeks 1800 begint volgens Brouwer een periode waarin de culturele horizon in Friesland zich vernauwde. Mede onder invloed van de Romantiek verkrijgt de Friese taal weer meer betekenis en wordt de aansluiting met de internationale culturele modes minder. Begrippen als 'stam' en 'volk' krijgen een bijzondere lading. Brouwer wijst als belangrijkste verklaring hiervoor op de sluiting van de Franeker Academie. Inmiddels is het accent in deze verklaring verschoven. Door het vertrek van de Nassaus uit Leeuwarden en de opname van de Friese elite in een Hollands en nationaal verband werd de oriëntatie minder internationaal. De in Friesland achterblijvende leidende groepen zochten een nieuwe legitimatie in het 'Fries eigene' dat een tegenwicht tegen al

---

⁷ A.Th. van Deursen promoveerde in 1960 in Groningen, werkte bij de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis te Den Haag en was van 1971 tot 1996 hoogleraar aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. J.H. Brouwer werkte bij de Buma-bibliotheek in Leeuwarden, was dichter, taalkundige en tussen 1941 en 1962 hoogleraar Fries aan de RuG.

het ‘Hollandse’ kon vormen.⁸ Wellicht dat Brouwers bijdrage daar nog een laat voorbeeld van is.

Van Deursen opent zijn bijdrage over Groningen met de opmerking van Johan Huizinga over de grote afstand tussen dit gewest en Holland. Dit had, zo stelt Van Deursen, een cultureel isolement tot gevolg en een cultuur met een ‘provinciaal karakter’. Groningen deelt wel in een aantal ontwikkelingen, maar alles beduidend later dan in Holland. Het gebruik van wijn, koffie en thee – noviteiten in de 17^e eeuw – bereikten de Groninger consument met veel vertraging. Hoeveel? Dat laat de auteur aan de verbeelding van de lezer over. Van Deursen schetst een Groninger cultuur als eenvormig en niet origineel, maar wel als intens calvinistisch. Culturele uitingen van schilderkunst, muziek en letterkunde vonden alleen plaats in de betere kringen en dan vooral in de stad Groningen. Hier was het vertier van het patriciaat en de Ommelander heren. Ook via de universiteit kwamen vernieuwingen van het culturele leven binnen, maar zo wijst Van Deursen er op, het niveau en de betekenis daarvan was mager en hij illustreert dit met vermakelijke voorbeelden van onbegrip en wansmaak.

Centraal in de gedachtegang van Van Deursen staat de beperkte invloed van het onderwijs, dat pas in de loop van de 18^e eeuw echt tot ontwikkeling kwam. Daardoor konden slechts weinigen lezen en schrijven en bleef deelname aan de hogere cultuur beperkt. Boekverzamelingen van gewicht, boekhandels met assortiment, niets van dit al was in Groningen aanwezig, volgens Van Deursen, tot het derde kwart van de 18^e-eeuw. Toen brak er langzaam een nieuwe tijd aan, maar nog steeds getemperd door het ‘Dordtse Calvinisme’, zo stelde hij vast op grond van eigen onderzoek en op basis van verschillende 19^e-eeuwse auteurs.

De redactie van de *Historie van Groningen* schrok toen men dit negatieve beeld van de Groninger cultuur in conceptvorm te lezen kreeg. Het stuk was wel erg ‘anti-chauvinistisch’ en daarmee het contrast met Friesland groot. Februari 1973 had de redactie met Van Deursen een briefwisseling hierover. De redactie vroeg of de ‘bijdrage wat minder ontluisterend gemaakt’ kon worden. Een gesprek tussen Formsma en Van Deursen moest uitkomst brengen.⁹ Blijkbaar verdedigde Van Deursen zijn opvattingen met succes. En hij beklemtoonde in zijn werk ook later de leidende rol van Holland. In een recent interview stelde hij over het 17^e-eeuwse culturele leven in Groningen. ‘Je staat haast versteld over het niveauverschil: wat waren ze daar aan het prutsen in vergelijking met Holland! (...) Holland maakte de geschiedenis en de andere gewesten namen dat over’¹⁰

Inmiddels is er wel enige kentering in het beeld. Huussen stelde in 1994 expliciet de vraag naar culturele integratie van Groningen in de Republiek en het Koninkrijk. Hij constateerde dat Groningen ook voor 1800 tekenen van integratie vertoonde, maar het accent valt in de jaren na 1900 toen drongen meer culturele stromingen vanuit Holland hier door. Meer recent hebben andere auteurs de ontwikkeling voor deze periode in kaart gebracht. Johan de Haan heeft laten zien dat Van Deursens relaas, voor wat de 17^e- en

---

⁸ Zie vooral Goffe Jensma, *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijk bewustzijn en Friese identiteit in de negentiende eeuw* (Leeuwarden 1998).

⁹ GA, Archief van de redactiecommissie, briefwisseling Broekema met Van Deursen, 16 en 20 februari 1973.

¹⁰ Maarten Hell en Annemarijke Willemsen, ‘A.Th. van Deursen over Holland’ *Holland regionaal - historisch Tijdschrift* 38 (2006) 38-46, m.n. 43.

18^e-eeuwse wooncultuur betreft, niet geheel op de feiten stoelt. Groningen kende vooral in de stad 'een rijk geschakeerde' en 'bloeiende wooncultuur'. Sommige ontwikkelingen waren in Groningen later dan in Amsterdam, maar vaak was er gelijktijdigheid. Ook het negatieve beeld van het Groninger boekbedrijf is een beetje bijgesteld. Het maakte in de 18^e eeuw een duidelijke transformatie door, met een in belang toenemende afzet onder studenten en predikanten, maar met heel beperkte afzet via correspondenten elders in het land, zoals Harry van der Laan heeft laten zien.¹¹

Wording

De Vereniging Stad en Lande had in 1968 het initiatief genomen om tot een samenvattende studie van de Groninger geschiedenis te komen en daarvoor de financiële steun van het provinciale bestuur en de grote fondsen verworven. De inhoudelijke voorbereidingen startten wat later. Een eerste boekindeling met hoofdstukken en auteursnamen dateert van februari 1970 en komt in hoofdlijnen overeen met het uiteindelijke resultaat. Er wisselden wat auteursnamen en er vielen nog twee bijdragen af. Zo had de redactie gerekend op uiteenzettingen over de 'historiografie', waarvoor E.H. Waterbolk gevraagd was en over de 'beeldende kunst' waarvoor verschillende auteurs kortere of langere tijd op de rol stonden. De meeste bijdragen werden in 1973 ontvangen en door de redactie beoordeeld. Het daarop volgende voorjaar steeg de spanning rond de laatste stukken. Juni 1974 bleek dat ook het artikel van P.J. Huizinga over de cultuur in de 19^e en 20^e eeuw niet zou komen. Noodgedwongen nam de redactiesecretaris zelf de typemachine ter hand en schreef die zomer een stuk, dat in september door redactielid M.G. Buist, een 'blessing in disguise' werd genoemd.¹²

Een probleem voor de redactie waren botsende opvattingen en de tegenspraak tussen de concepten. De redactie besteedde veel tijd en aandacht aan de bestrijding hiervan, maar kon sommige dingen niet verhelpen. Een voorbeeld is te vinden in het opstel van J.K. de Cock over de middeleeuwse waterstaat, waar een paragraaf is opgenomen over de Delf. Dat was, volgens de auteur, een door mensen gegraven scheepvaartkanaal dat Delfzijl met Zoutkamp verbond. J.W. Boersma verschaftte in zijn archeologische hoofdstuk een andere – veel aannemelijker – verklaring voor de laagte die als tracé van de Delf werd gezien. Formsma koos de zijde van Boersma en probeerde De Cock van zijn ongelijk te overtuigen. Als 'regionaal historicus' had hij al 'zovele legendes moeten bestrijden' zo schreef hij hem.¹³ Maar De Cock hield vol. De redactie heeft in de definitieve tekst verwijzingen naar de tegengestelde visies opgenomen (p. 48 en p. 598) en het woord 'scheepvaartkanaal' geschrapt.

Met Susanne Heynemann verkreeg het boek een eigentijdse vormgeefster. Zij was verantwoordelijk voor de typografie en de opmaak; toen was boekverzorging nog helemaal handwerk. Haar belettering en bladspiegel stralen rust en een lichte statigheid uit. De keuze voor de afbeelding op de omslag van Jan Wiegers vergde de nodige discussie in de redactie. Op dat moment hadden de Ploegschilders nog niet hun huidige

---

¹¹ A.H. Huussen jr., 'De culturele integratie van Groningen in Nederland' in: P. Th.F.M. Boekholt e.a. (Red.), *Rondom de Reductie. Vierhonderd jaar provincie Groningen 1594-1994* (Assen 1994) 255-265. Johan de Haan, *Hier ziet men uit Paleizen' Het Groninger Interieur in de zeventiende en achttiende eeuw.* (Assen 2005) en Harry van der Laan, *Het Groninger Boekbedrijf. Drukkers, uitgevers en boekhandelaren in Groningen tot het eind van de negentiende eeuw.* (Assen 2005), 68-69.

¹² GA, Archief van de redactiecommissie, brief Buist aan Formsma 7 -9-1974.

¹³ GA, Archief van de redactiecommissie, kopiebrief Formsma aan De Cock 16-2-1973.

erkenning gekregen. Het was vooral het kleurrijke karakter van dit werk dat de aandacht van het publiek diende te trekken. Tussen de rijksarchivaris Formsma en zijn stedelijke collega A.T. Schuitema Meijer spitste de vraag zich toe of het een stads dan wel provinciale afbeelding moest worden. Het werd niet het gezicht op de Turftorenstraat vanuit het atelier van Werkman.¹⁴

De verdere productie van het boek was niet zonder problemen. Bij de correctie van de teksten ging nog van alles mis. De registers konden niet bij het gemeentearchief op tijd gemaakt worden, want daar was men in een grote verhuisoperatie verwickeld en over de begroting ontstonden problemen tussen uitgever, redactie en initiatiefnemers. De uitgever wilde op het laatst meer subsidie in verband met de gestegen prijzen en er was discussie over de oplage. Als laatste ramp bleken in september 1975 bij de uitgever de afbeeldingen met clichés van vijf hoofdstukken zoek. Een snelle interventie van de archivariissen van de stad en provincie bracht binnen enkele weken nieuwe afbeeldingen op tafel. In de dagen voor de presentatie deed de uitgever nog een poging de redactie uit te leggen wat er allemaal fout was gegaan om zo de verhoudingen weer wat te herstellen.¹⁵

December 1975 werd het boek in de regionale kranten aangekondigd voor de maand februari en kon men zich op een exemplaar inschrijven. De intekening was groter dan verwacht, dus moest de oplage tot slot nog worden verhoogd. Met weer wat vertraging werd het boek 23 maart gepresenteerd. Maar het duurde tot na de boekenweek, tot 5 april, voordat de verkoop van de *Historie van Groningen* feitelijk begon. Wachten op iets goeds, is geen bezwaar.

Ontvangst

De kranten berichtten uitgebreid over de presentatie van de *Historie van Groningen*. Ze schreven vol lof over het door de Vereniging Stad en Lande genomen initiatief, de subsidies van de provincie en het J.B. Scholtenfonds. Ook meldden de kranten dat er veel belangstelling bestond voor de uitgave. Er werden 6000 gedrukt, waarvan sinds december 1975 bij voorintekening reeds 5400 waren verkocht aan particulieren en de boekhandel. Dat was werkelijk een bijzonder grote belangstelling, zeker in vergelijking van de enige jaren eerder verschenen delen over Friesland en Overijssel waarvan de verkoop veel langzamer verliep. Volgens het *Nieuwsblad van het Noorden* stond op 29 mei 1976 het boek van Formsma op nummer 1 in de Groninger boekentoptien. Binnen enkele maanden waren alle 6000 exemplaren verkocht en in 1981 kwam het tot een herdruk van 3000 exemplaren in een wat eenvoudiger uitvoering, maar met een bijgewerkte bibliografie. Er is nog steeds vraag naar deze boeken. Tweedehands kosten ze het dubbele van 30 jaar terug.

Het boek werd ook positief ontvangen in de vakpers. Pieter Boekholt besprak het nog in het jaar van verschijnen. Hij vergelijkt het met de bestaande overzichten van de Groninger geschiedenis en noemt het 'een aanwinst van de eerste orde'. Op onderdelen is hij kritisch, bijvoorbeeld over de bijdrage van Mellink, omdat deze meer over Groningers in de Haagse politiek schrijft dan over de sociaal-politieke ontwikkeling in de provincie en Boekholt heeft kritiek op de (weinige) passages over het onderwijs. Aan het einde van

---

¹⁴ Vriendelijke mededeling van de heer W.R.H. Koops.

¹⁵ GA, Archief van de redactiecommissie, brief R.J. Velthuys aan de redactie 17-3-1976.

de bespreking prijst hij nogmaals de 'grote verdienste van dit boek'.¹⁶ P.J. van Winter is eveneens positief over dit 'kloek boek van goed gehalte', 'goed geschreven, goed verzorgd'. Voor elke bijdrage heeft hij wel een positieve opmerking en een kanttekening. Maar hij meent dat de artikelen van Formsma en Mellink tot de meest gelezen delen van het boek gaan behoren, vanwege de rijkdom aan nieuwe gegevens. 'Pionierswerk' noemt hij ook andere bijdragen die leidden tot nieuwe interpretaties of waarin voor het eerst een thema of periode nader wordt beschouwd.¹⁷

Ook datzelfde jaar nog startte L.H. Bruins een bespreking in zes afleveringen, totaal 25 pagina's, in het *Bulletin De Marne*.¹⁸ Uit zo'n omvangrijke bespreking mag blijken dat Bruins een missie had. Hij prijst de redactie in haar 'streven naar harmonie' tussen de bijdragen, maar ziet het boek bovenal als een 'aansporing (...) zich nader in de geschiedenis van Stad en Lande te verdiepen'. In de rest van de recensie wil hij laten zien op dit terrein zijn sporen te hebben verdiend. Zijn kennis, inzichten en speculaties worden tegenover de tekst van de *Historie van Groningen* geplaatst. Zo wordt bijdrage voor bijdrage van commentaar voorzien. Hij gaat daarbij niet zachtzinnig te werk en spaart geen reputaties. Formsma houdt vast aan traditionele opvattingen, Gerbenzon heeft het niet begrepen, Woltjer stelt de politiek niet in het juiste licht, Waterbolk had beter een deel van de stof naar andere medewerkers kunnen doorschuiven, Mellink ontbeert achtergrondinformatie, enzovoorts, enzovoorts. De heren waren niet allemaal vrienden van elkaar.

R. Philips, zelf actief in de Limburgse regionale geschiedschrijving, benijdt de provincie Groningen wegens het grote aantal kwalificeerde onderzoekers dat door de aanwezigheid van de RuG beschikbaar is voor dit soort studies. Het resultaat bewijst dat de provinciale geschiedenis 'een eigen karakter vertoont' en hij beschouwt *De Historie van Groningen* als bijzonder geslaagd. Toch heeft hij ook kanttekeningen. Opvallend vindt Philips de beperkte aandacht voor demografie, de kleine hoeveelheid cijfermatige informatie, het ontbreken van bijdragen over volkskunde, letterkunde en historiografie. Maar bovenal mist Philips de situering van Groningen temidden van de omringende gewesten.¹⁹ De aanmerkingen die kwamen zullen geen verrassing zijn geweest voor de redactie. In de meeste recensies werd, tussen alle lof, de vinger op de hen bekende zere plekken gelegd.

De historie herzien

Na dertig jaar zijn de verdiensten van het werk van Formsma en zijn collega's duidelijk. Het boek bevat nog steeds een leesbaar beeld van het provinciale verleden. Toch hebben verschillende bijdragen hun houdbaarheidsdatum bereikt. Die nu hier, een voor een, te bespreken voert te ver, het verhaal over cultuur dient als voorbeeld. Er is op veel gebieden nieuwe kennis uit de archieven opgediept en op andere zaken is soms de visie gewijzigd. Dat is niet verwonderlijk. De uitgebreide belangstelling voor regionale geschiedenis die de *Historie van Groningen* mede heeft losgemaakt heeft zijn vruchten

---

¹⁶ P. Boekholt, 'Historie van Groningen, Stad en Land' *Driemaandelijksche Bladen* 28 (1976) 45-47

¹⁷ P.J. van Winter, 'Het lang verwachte handboek' *Groningen Cultureel Maandblad* 18 (1976) 61-69.

¹⁸ L.H. Bruins, 'Een beoordeling van de *Historie van Groningen*' *Bulletin de Marne* (1976) en (1977) 79-83, 114-116, 21-26, 50-56, 117-122.

¹⁹ R. Philips, 'W.J. Formsma, e.a. ed., *Historie van Groningen Stad en Land*' *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis van Nederland* 92 (1977) 308-310.

afgeworpen. Sinds 1976 is een karrenvracht aan studies over de provincie geschreven, jaarlijks ongeveer 300-400 titels. De *Bibliografie van Groningen* bevat meer dan 14.000 titels, niet alleen op historisch terrein, maar ook over hedendaags landschap en cultuur.²⁰ Tussen deze duizenden publicaties zitten ook de 33 delen van de Groninger Historische Reeks die sinds 1986 verschenen. Hierdoor is vooral onze kennis over het landschap en de archeologie, de economische ontwikkeling en het sociale en culturele verleden van de provincie enorm verrijkt.

De wens om te komen tot een nieuwe geschiedenis van de provincie Groningen kreeg door initiatieven van de Stichting Erven A. de Jager en de Stichting Groninger Historische Publicaties concrete vormen. In het jaar 2000 werd er door de *Geschiedeniswinkel* onderzoek gedaan naar opvattingen over lacunes in de geschiedschrijving van Groningen.²¹ Dit resulteerde in een uitgebreide en beredeneerde leemtenlijst, die weer leidde tot aanvullend onderzoek in de jaren 2001-2006. Dat onderzoek werd uitgevoerd door een hele rij 'stipendiarissen' van de Stichting Erven A. de Jager. Tevens werd in 2003 een redactie gevormd om de werkzaamheden te starten die moeten leiden tot een eigentijdse opvolger van de *Historie*. Dat werk wordt momenteel gedaan.²²

De redactie van deze nieuwe geschiedenis van Groningen heeft gekozen voor een andere opzet dan het werk van Formsma en zijn collega's. Het boek zal niet bestaan uit thematische bijdragen, maar de auteurs schrijven een meer chronologisch verhaal, waarbij de thema's op heldere wijze met elkaar in verband worden gebracht. Ook moet het meer recente verleden in het boek aan bod komen en natuurlijk veel van de onderwerpen die in de *Historie van Groningen* er bekaaid vanaf kwamen en ten slot is er de wens veel meer afbeeldingen op te nemen. Of dat allemaal lukt, kan men vaststellen als deze nieuwe *Geschiedenis van Groningen* is verschenen.

---

²⁰ Zie voor een Online versie van de bibliografie van Groningen <http://bibliografievangroningen.ub.rug.nl>.

²¹ J.J. Nijman, *Lacunes in de geschiedschrijving van Groningen. Onderzoeksrapport* (Groningen 2000)

²² Zie voor nieuws over dit project: <http://www.groningenvanprehistorietot.nu>.